

KÖZÖS KÖZMŰVELŐDÉSI FELADATOK

szórványban és tömbben

Marosvásárhely, 2006. november 17.

1. A szórványfogalom körüljárása

A közművelődési feladatok számbavétele előtt, legalább nagy vonalakban körül kell járnunk magát a fogalmat ahhoz, hogy tisztábban lássuk a tennivalókat és lehetőségeket.

Szórványon a mindennapi szóhasználatban általában etnikai szórványt, veszélyeztetett identitású, leépülő etnikai csoportot szoktunk érteni. *Olyan közös értékeket őrző etnikai népességet, kiscsoportot, amely településén, régiójában hátrányos arányban és identitás-veszélyeztetettségben él, mert önazonosságához tartozó értékeit saját belső erőforrásaitól nem képes megőrizni, fenntartani.*¹ A szórványlét olyan identitásállapot, amelyben egy közös etnikai jellemzőkkel rendelkező csoport vagy etnikai közösség-töredék természetes belső erőforrásai alapján képtelen használni, fenntartani, megőrizni a nyelvi, kulturális identitásához tartozó értékeket, ezért külső segítségre szorul.

Etnikai arányok és szórvány

Nézzük hát a szórványlét összetett és sajátos tartóelemeit. A kiindulás mindenképpen a demográfiai arány, hisz egy közösség először is attól szórvány, hogy egy többségi környezetben hátrányos arányban él. **A szórvány elsőként is alacsony lélekszámú és hátrányos etnikai elhelyezkedésű népesség.** A települési, térségi (helyi, regionális) elhelyezkedés, demográfiai - nyelvi jelenlét mellé azonnal felsorakozik a magyarságnak a kisebb és nagyobb térségben való nyelvi elhelyezkedése. A településeken mért *számarányoktól* jelentőségben alig marad el a közvetlen kistérségben és a tágabb régió belüli abszolút számbeli jelenlét és egy sor további belső tényező. Az elégtelen számú szavazati jelenlét miatt hiányos lesz a politikai reprezentáció, a közösség képviselője kimarad az önkormányzathoz, helyi érdekvédelemből, közintézményekből. Ez egy jelentős közéleti értéksérülést okoz. A tényezők között ott vannak a közösségtöredék mély történelmi, identitás-megőrző *belső hagyományai*, szokásai, és ezek felerősödése vagy elsorvadása. Ezután következnek: a nyelv közösségen belüli alacsony státusa, értéke, *a sérült nyelv*, a kisebbségi kultúrának a többségi közösségen belüli értékelése vagy stigmája. Az anyanyelvű *oktatási intézmények* megléte, sorvadása, felszámolódása, a velük való élés lehetősége vagy ezek igénybevételéről való lemondás. A magyarság *gazdasági ereje* és státusa, gazdasági prosperálás vagy visszaszorulás. Az anyanyelvi intézmények léte, le-

épült *anyanyelvi intézményrendszer* és a hozzájuk tartozó helyi *értelmiség állapota*, helyzete, a feladatokhoz való hozzáállása. A magyar művelődési intézmények léte, működése, de a *belső művelődési igény*, közösségi szokáskultúra, intézményfogyasztási szokások is. Anyanyelvi tájékozódási, globalizálódási igény. A történelmi hagyományok, a közösségnek ma már talán fel sem fedhető hagyományos *belső erőforrásai*, az önszerveződési szokások, a közösségi életszerveződések, a nyelvi alapon történő együttes cselekvési és közösségi *élményigény*. A magyar *egyházak* helyzete, státusa, értéke a közösségen belül, a lelkész szakrális és szociális státusa, feladatvállalásának súlya. A kiscsoporton belül a mély, *családi identitásőrző és immunizáló hagyományok*, a családi közösség nevelő, őrző-védő ereje. Anyanyelvi településkapcsolati szokások a régióban. Gyengülő csoportos ön- és identitástudat, családi kapcsolatok, házassági, családalapítási szokások közösségi hagyománya, a növekvő vegyes házasság és az erre utaló szokás- és értékrendátadás vagy -átvétel, identitásvédő házastárs asszimilációs hagyományok.

Szórványlét rétegei, védett etnikai mikrokörnyezet

Sejthető tehát, hogy a kiindulást a fogalom behatárolásához, a szórványlét alapelemeihez a hátrányos etnikai arányokból eredő veszélyeztetett identitású csoport és a nyelvi-leépülő közösség körül kell keresnünk.

De a magyar közösségeknek a településen és régió belüli aránya kiindulópont, de messze nem elegendő tényező ahhoz, hogy a szórványosodás fokát kifejezze, vagy hogy ennek alapján valamely csoportba egészében behelyezzük. Még ugyanazon a településen belül is – különösen a nagyvárosokban – számottevő más és más rétegeket kell felfedeznünk a szórványosodásban való elhelyezkedés szintjében. Hiába kerül azonos etnikai arány szerint ugyanolyan szórvány kategóriába két erdélyi település, ezek olykor egészen más és más társadalmi, lelki összetételűek. Ezekben a településeken legtöbbször a *szórványlét különböző rétegei* élnek egymás mellett.

A szórványközösségek sajátos réteg helyzetének, a kérdés bizonyultságának szemléltetésére gyakran szoktuk a 20%-os részarány alá süllyedt *Kolozsvár sajátos helyzetét* példaként említeni. **Kolozsvár** etnikai és szórvány megítélésével kapcsolatban állandó bizonytalanság uralkodik. Ez a város egészében egyértelműen azért nem definiálható, mert a magyarságot etnikai aránya szerint egészében szórványként kellene kezelni, de bizonyos belső területeken szórványnak, másokon pedig átmeneti identitásúnak, nem szórványnak, sőt, egyenesen tömbnek egyaránt tekinthető. Magyar népességét tehát *rétegeire* kell bontani.

Mint Erdély szellemi fővárosának, van egy hagyományosan erős magyar centruma és vannak a belső perifériák. Kolozsvárnak nagyon komoly régi magyar intézményrendszere van: három magyar püspöksége, egy baptista és egy adventista magyar egyházi központja, magyar színháza, operája, néhány

¹ Szórvány = Idegen nyelvterületbe (, ill. más vallásúak közé) elszórtan beékelődött, más nyelvű (, ill. felekezettű) kisebb embercsoport In: *Magyar Értelmező Kéziszótár, Budapest, 1982.* A szórványfogalom jelentéstartalmának változásáról, a 'migráció' jelentéstartalom megszűnéséről, az elcsatolt magyar országrészek magyarságának szórvány léthelyzetéről, a fogalommal kapcsolatos problematikáról lásd – többek között – Tóth Pál Péter: *Diaszpóra/Szórvány In:*

http://www.mtaki.hu/docs/tanulmanyok_a_szorvanyrol/szorvany_toth_pal_peter_diaszpora_szorvany.pdf (ugyanitt további irodalomjegyzék a témáról) – A szerk.

magyar egyeteme, főiskolája, az egyetemi apparátushoz tartozó magasan kvalifikált szakemberekkel, jelentős magyar újságok szerkesztőségeivel. Emellett közel harminc magyar anyanyelvű gyülekezeti közössége, hat magyar líceuma, több líceumi tagozata és több száz tanári kara. Ezek hatalmas szellemi kisugárzást biztosítanak a város egészének, másrészt az ezek körében tevékenykedők is egyfajta magyar burokokban élnek. Az intézmények körül kialakult egy kiváltságos, egy *védett magyar mikrokörnyezet*. Ezekhez kapcsolható a jelentős számú egyházi ingatlanban, bérházban lakó magyar többségű népesség magyar kisközössége is. Ezeket a népességrétegeket semmiképpen sem tekinthetjük szórványban élőknek, hisz kulturális és nyelvi önazonosságuk nincs veszélyben, sőt, szakmai környezetükben, napi nyelvhasználatuk döntő arányában *többség-szigetben* élnek. Ebben a *réteg-vonatkozásban* ezt a Kolozsvárt nem tekinthetjük szórványnak.

De ha a város etnikailag marginalizálódott rétegeit, területileg például a Monostor vagy a Marasti-i lakónegyedet vesszük szemügyre, akkor a kolozsvári magyarság másik rétegének etnikai meghatározására sajnos már a szórvány fogalmat kell használnunk. Mert fájdalmas az a hatalmas identitás-zakadék, törésvonal, amely a kulturális fellegvárakban és ezek peremkörnyezete között kialakul. A lakókörnyezet közepében hiába van számtalan magyar iskola, színház, opera, magyar kulturális közösségi élet, művelődési események, ezek hatása nem érkezik le a perifériális tömegekig. E rétegek identitásigénye olyannyira sérült, hogy a többségi intézmények igénybe vételével, ezek csatornáin szerzik be legfontosabb közösségi szükségleteiket.

E szempontok alapján jobban megérthetjük a feladatok bonyolultságát is.

Belső asszimilációs szokások, last minute közösségek, szingli magyarok

Itt kell szólni a népességi arányoktól nem mindig függő *legbelsőbb tényezőkről, asszimilációs szokásokról*, a lelki-szellemi szórványosodásról, a tömeges önfeladásról. A kérdés tovább bonyolódik azzal, hogy mit tegyünk azokkal a magyar többségű közösségekkel, csoportokkal, amelyek előnyös etnikai arányok és magyar intézményrendszer megléte ellenére, már mély történelmi folyamatok eredőjeként, önként és csoportosan, teljes magyar többségű településekként váltottak, váltanak identitást? Hiába van meg a közös magyar múlt emlékezete, a közös eredetudat és történelmi hagyomány, a közös lakótér és közös (volt) magyar kultúra, magyar anyanyelven szolgálatot teljesítő egyház. Nem a létszám miatt, hanem a régi identitás kifáradása, fölöslegessé válása, szinte „unalma” miatt leépült a nyelv, felszámolódott az oktatás, a magyar nyelv ismerete is csak passzív, már befejeződött a nyelvváltás. Példa erre a Krassó-Szörény, Temes megye jelentős számú falusi magyarsága, a Hunyad megyei hoszdáti, pestesi, harói magyarság. A Nyugati Szigethegységben Verespatak, vagy a Gyulafehérvár melletti Borbánd *volt* magyarsága, amely a közeli és jelentős anyanyelvi oktatási, egyházi, művelődési intézményrendszerek lehetőségének védőgyűrűjében váltott önazonosságot, és sajnos ezen az úton halad ezen a vidéken a többi falusi jellegű település is.

Sajnos tudomásul kell vennünk azt is, hogy vannak már olyan régiók, elsősorban a Bánságban, Krassó-Szörény, Fehér

és Hunyad megyékben, ahol már a falusi népességben is régen megjelent, sőt nemsokára be is fejeződik a tömeges és *teljes nyelvi asszimiláció*. Ezek a hajdan színmagyar települések, mély történelmi folyamatok és nagy emberi mulasztások eredőjeként – magyar történelmi egyházakhoz kötődő vallási identitásukat ma is még mélyen őrizve – nem egyéneiben, hanem *egészében asszimilálódtak*.

Egyre több olyan mezősegi, dél-erdélyi régió és helység is van Erdélyben (Belső-Mezőség, Fehér, Hunyad megye, Hát-szegi-medence), ahol utolsó tanúként, a szórványmagyarok *foszlány-magyarként*, majd *szingli-magyarként*, magányosan élnek elszigetelve, nem ritkán egy-egy nagy történelmi értékű műemlék templom vagy rom árnyékában, kiteve a beolvadás és felszámolás összes veszélyének. Az ő elmúlásukkal lezárul egy hosszú történelmi folyamat, befejeződik jelenlétünk emberi emlékezete is. Maradnak a romok, és rólunk ott már csak a kövek mesélnek.

Számottevő szemléletváltozást kell megállapítanunk az etnikai értékeket, az értékrend változását illetően is. Ma már nem csak a „hagyományos szórványban”, hanem az átmeneti régiókban is átalakult a homogén etnikai szemlélet, egyre nagyobb teret hódít a vegyes házasság következtében egy *asszimi-láns szemlélet* is, és egyre szélesebb körben terjed. Olyan méretű már az etnikumok közösségi - családi összekapcsolódása, hogy kisközösségben, templomban, igehirdetéseken, sőt, baráti közösségben is alig lehet „a kényes témákról” beszélgetni, mert szinte mindig kerül egy-egy érintett, aki azonnal találva, sértve érezheti magát.

Végül pedig az sem mindegy, hogy milyen irányú az etnikai folyamat. A szakmai és az általános közbeszéd a *leépülést* tekinti szórványnak, de nem felejthetjük el, hogy vannak stagnáló és növekvő szórványok is. Még a közelmúltban is előfordult, hogy egy település, régió népessége tömegében kisugárzik vagy áttelepszik egy másik területre, olykor ott státushoz és többségi arányokhoz is jut. Mind az emelkedő, mind a leépülési irány egyértelműen jelzi az etnicitás státusát a közösségen belül.

Olyan összetett kérdéssel állunk tehát szemben, hogy már szinte nem is településre, hanem majdnem kisközösségekre, családi, kiscsoportos és egyéni etnikai viselkedésmódra kell választ találnunk a fogalom meghatározásában.

A szórványfogalom nem öndefiníció

Az is érdekes, hogy a szórvány nem helyzetértékelő öndefiníció: a fogalmat és a folyamatot szinte kizárólagosan kívülről állapítja meg róluk a „felső” társadalmi közhangulat, kutató, politikai, közéleti, egyházi elit, a mindennapi beszédmód, az őket anyanyelven lelkigondozó egyház. A veszélyeztetett etnikai csoport ezt sokarcú bonyolultsággal éli meg, de „eredményét” legtöbbször természetes folyamatként fogadja el, és hozzá igazodik az átrendeződő önazonossági értékvilághoz, a nyelvváltás, vegyes házasság, a másik kultúrába való mély beágyazódás tényeihez. Sőt, a *szórványelit* egy része magyar környezetben megtanul a változó helyzetet alkalmazkodóan *szórványul viselkedni*, miközben a többségi értékvilágban éli tovább a maga asszimiláns életét. Jól megfigyelhető ez a szembevető ellentmondás a nyugati magyar vezető elitnél, ahol a magyarság megmaradásáért hatalmas áldozatokat vállaló *diaszpóra-líder*ek, valóban értékes, szórványmagyarságot mentő kiemelkedő küzdelmüket csak épp saját környezetük-

ben, otthonukban nem érvényesítik. Idegen házastárral és baráti környezettel családjuk teljesen identitást váltott, gyermekeik egy szót sem tudnak magyarul. Sokszor valóban kiemelkedő értékű munkájukat a magánélettel nem hitelesítik, és ez így joggal kelti a szabadidő-magyarországi, a *hobbimagyarság* képzetét.

A szórványlét elszigetelődés

Minden összetett tényező mellett a 30%-os aránykülönbönet tehát általában már ki lehet jelölni a kisközösség fokozott, sőt, teljes veszélyeztetettségének határát.

Sajnálatos, hogy a veszélyeztetettség jelei már igen korán jelentkeznek. Ha egy településen az egyik etnikum aránya 50 százalék alá esik, elkezdődik a kultúrák közötti verseny, beindulhatnak bizonyos leépítési folyamatok. Megnövekednek az érintkezési, súrlódási és koccanási felületek, sokasodnak a sérülés- és kudarcélmények. Elkezdődik a kiszorítási, a kisebbség kiszorítása az önkormányzatból, intézményekből, közéletből. A közösség elveszítheti jelenlétét az önkormányzatban, a helyi politikai, gazdasági életben. Elkezdődik a harc az intézményekért: gyermeklétszám miatt nem tudja fenntartani, ha a törvények szerint járna is, de nem tudja megvédeni iskoláit, művelődési életét, intézményeit. Ha egy történelmi szokásjog nem segíti, a kisközösségnek folyamatos harcra, védekezésre kell tehát berendezkednie. Negyven százaléknál már mérni lehet a fenti tényezők sokasodását és a veszélyjelenség fokozott szintjét. Harminc százaléknál egyértelmű a háttérbe szorulás és az identitássérülés élménye. A harminc százaléknál kisebb arányú közösség a maga területén belül – néhány említett kivételes rétegállapotot leszámítva – már teljesen etnikai szórvány, hisz közösségi életműködése majdnem teljesen a többségi intézményekhez és közösségi gyakorlathoz kötődik, etnikai önazonosságát, nyelvhasználatát akadályozhatja, visszaszoríthatja, ellehetetleníti a nagyobb közösség. Húsz százaléktól kezdődően már kiemelten veszélyeztetett és leépülő közösségekről szoktunk beszélni.

A szórványban a megváltozott információs lehetőségek ellenére az etnikai csoporton belüli regionális, kistérségi, emberi kapcsolatok hajszálerői eldugultak. Miközben az információs csatornákon egyre több lehetőség volna kívülről anyanyelven tájékozódni, anyanyelvi értékeket átvenni, ez a tájékozódás átvevődött a magasabb státusú kultúrára, a nagyobb közösségre, és a külsőkre, a médiára és más elektronikus eszközökre, és ezzel erősen sérül a közösséget fenntartó, megőrző *belső etnikus csoportélet*. Ennek következtében is minden régió, magyarok által is lakott helység és benne a kiscsoport vagy az egyén, erősen lokalizálódva, anyanyelvi vérkeringéstől, értékektől elszigetelődve éli a maga életét. A szórványsors pedig sok más egyéb mellett épp etikai elszigetelődés, az önazonossághoz tartozó információk és érték utánpótlásának hiánya, a *magyar csoportélmény hiánya*, az anyanyelvi értékek magánya, és többek között ebből is eredő elsoványodása. Ezek a közösség-töredékek egyrészt az anyanyelvi csoportlét kollektivitásától, másrészt az önazonosság alapvető információitól szakadtak le, és ebben egy – Madagaszkár élővilágához hasonlítható – *identitási és nyelvi leszakadási effektus* működik, és olyan *lelki szétfejlődések* következtek be, hogy szinte már nem is értjük egymást.

Ezért a később bemutatott szórványstratégiákban kiemelt szerepet kell kapnia a helyi közösségteremtésnek, az *értékek „leszállításának,”* a kiemelkedő referencia értékű személyek

rendszeres kilátogatásának, a kulturális értékközvetítésnek, a művelődési élet helyi felélesztése mellett a színházak, néptánc-együttesek rendszeres vidéki szereplésének. E nélkül pedig semmilyen lelki és nyelvi egészségvédelmet, felzárkóztatást nem lehet végezni.

A szórványlét többségi értékátvétellel jár

Általában szinte egész Erdélyről elmondható, hogy minden területen növekszik a többség fele irányuló integrációra való igény és hajlam. Az intenzív többségi nyelvi környezet és a *többségi kultúra és nyelv agresszív közéleti jelenléte*, a többségi intézmény- és kultúrafogyasztás igénye, médiafüggés, a hatalmi kultúra magasabb presztízse, felhajtó, sodró ereje és vonzása nagy nyomást gyakorol arra a magyar népességre, amelyik falukörnyezetéből nem hozott, örökölt és őrzött meg elegendő identitáselemet. Tudomásul kell vennünk, hogy a hozott és nem pótolta identitás- és immuntartalékokból egy *veszélyeztetett* etnikumnak nem lehet sokáig megélni, ezeket folyamatosan fenntartani, pótolni kell, az értékek, információk áramkörébe való bekapcsolással, közösségteremtéssel, egy kis magyar globalitással.

A gond tehát nem csak a kisebbségnek a többséggel vívott érdekvédelmi, fennmaradási harcával van, hanem belső sérülésekkel, az indokolatlanul és aránytalanul nagy *többségi értékátvételekkel* is. A nagy területen érintkező etnikai együttélésben a kisebbség a maga erejéből már nem tudja minden területen megőrizni, fenntartani szokáskultúráját, nem tudja kialakítani saját anyanyelvi intézményeit. Természetes módon adódik tehát a *többségi érték- és intézményfogyasztás*. A közösségnek, családnak, intézményeknek szinte visszafoglalási küzdelmet kell vívniuk ahhoz, hogy a tagjaikat saját intézményeikkel a többségiről leválasszák. Az egy másik kérdés, hogy milyen sikerrel. A többségi kultúra hatása átítatja a mindennapi életet. A kisebbségi nyelv, kultúra, média közhasznúsági és közéleti presztízst veszít, hátrább szorul, helyét a többségi előretörése foglalja el. Így természetes módon többségi nyelvfüggő lesz.

A szórványlét az anyanyelv zsugorodása

Külön kell beszélni a magyar nyelv térvesztéséről, a *nyelv zsugorodásáról*, a már nem csak a szórványt, de az átmeneti régiókat is elérő nyelvromlásról, *nyelvcsuszamlásról*, *nyelvi erózióról*, sőt, *nyelvi fogyatékoságról*, *Sütő András kifejezésével anyanyelvkárosultságról* is. Az anyanyelv térvesztését gyorsuló ütemű nyelvromlás követi. Az egyre szaporodó kölcsönszavak átvétele mellett megjelent a szó eleji nyújtott romános hangsúly, és egész nyelvi szerkezetek épülnek be a magyar nyelvbe, fájdalmas kattogó hatást keltve. A nyelvet beszélő közösség került válságba, mely a nyelvet használva, védi. Az erre vonatkozó szakirodalom már nem is egységes magyar nyelvről, hanem határon túli hatások nyomán már más és más *nyelvváltozatokról* beszél. Ehhez kapcsolódik az anyanyelvi oktatásban részt nem vevő magyar gyermekek, fiatalok népesedő táborra is, akik még magyarként élnek ugyan, de *magyar úrstudatlanként*, elzárva az írott anyanyelvi kultúra összes értékétől.

2. Nagyvárosi helyzetkép

Igen érdekes eltérés tapasztalható abban, hogy nagyvárosban él ugyan a veszélyeztetett magyar szórványnépesség döntő többsége, de *a falusi jellegű településen van az emlékezet, a legnagyobb értékű szellemi, tárgyi értéktárhely.*

Évtizedek óta közismert szlogen, hogy a nagyváros az erdélyi magyarság legnagyobb temetője. Nézzünk bele egy ilyen belső erdélyi városi közösség magyarságának identitásküzdmeibe, életérzéseiibe. E városok nagyobb részében a 40-es évek végéig egy egészséges etnikai arány mellett, kiforrott magyar szokáskultúra, jól szervezett magyar közösségi élet maradt meg évtizedekig. A kisebbség hosszú ideig, az adott lehetőségekhez képest jól érezte magát, túlélte a *rátelepítéseket*, a jelentős számbeli arány és jelenlét még mindig *beszabályozhatta* az együttélési szokásokat, de élt még egy öröklött nyelvhasználati szabályozás, nyelvi, *művelődési igényrend* is. A régi városi polgári életformához hozzátartozott a klub, az egyleti élet, de a rendszeres művelődési eseményeken való rendszeres részvétel is.

Aztán elkezdődött egy több oldalról is beindított támadás. Az egyik a tervszerű és hatalmas tömegeket mozgató népesség-rátelepítés, a megszorítások, a nyelvbélyegzés, anyanyelvi intézmények felszámolása, munkahelyi diszkrimináció. Ezekben a folyamatokban erőteljesen sérült a kisebbségi csoport *nyelvi önbizalma* és otthonérzete is. Voltak nagy hullámzások is. A „rég magyar világ”, „rég román világ”, „új magyar világ” és „új román világ”, vagy más vidékeken a „nagy magyar világ”, „kicsi magyar világ” kifejezések mögött az a hatalmas önbecsülési ingajárás és válság is meghúzódik, amelyben egy-egy közösségnek közvetlen lakókörnyezetében évtizedenként, politikai, társadalmi státust és ezzel nyelvet és önértékelést kellett cserélnie.

A legnehezebb helyzetbe a nemrég még döntően magyar jellegű városok magyarjai kerültek. E városokban a Trianontól kezdődő ingadozások után néhány évtized alatt jelentős mesterséges etnikai arányváltás, sőt, erőszakos szórványosítás történt, mely *demográfiai sokként* rázta meg a közösség egészét. Az itt élőknek rövid idő alatt át kellett élniük, hogy kultúrájuk kiszorul a mindennapi élet közhasznúságából, nyelvük használata elveszíti a természetes szabályozást, elveszíti utcai, közintézményi mozgásterét, értékét, egyre több mesterséges bélyeget kap, és ezzel neki is hátrább kell szorulnia. Ilyen gyors ütemű térvesztés egészen az utóbbi időkben bekövetkezett vajdasági elmenekülésekig és rátelepítésekig sehol nem érte a Kárpát-medencei magyarságot.

Csupa peremhelyzet: lakónegyedek, magány, szociális hátrányok, magas munkanélküliség, gyermekek elszigetelődése, a magyar oktatás kiszorulása, leépülése. Brassó, Szeben, Medgyes mellett részben ugyanez mondható el Aradról, Temesvárról, Kolozsvárról és lassan Szatmárról és Nagyváradról is. Mellettük pedig újabban Marosvásárhelyről, sőt sajnos, Sepsiszentgyörgyről is, ahol a perem más nyelvet beszél. A peremterületek, a lakótelepek nyelve mindig az utca nyelve, az utca nyelve pedig a többség nyelve. Mindezek mellett köztudott, hogy ezeken a településeken a kisebbségi magyarság és nyelve teljesen kiszorult a hatalmi szférából, a hivatali közéletből, a többségi mozgástérből. A hatalomnak a mi máságunk nem kell.

Az erdélyi, bánági és partiumi kistelepülés az értékvesztés tekintetében, a kis lélekszám ellenére is a magyarság legveszélyeztetettebb rétegét jelenti. Mert itt hatalmas kollektív kincsek halmozódtak fel, és még élnek jelentős történelmi hagyományok is, a kisebbségi élet nagy erő- és értéktartaléka.

A falusi jellegű településeken a 300 lélek a kritikus lét-számhatár. Mi a szórványmunkánkban azért húztuk meg itt a

stratégiai tervezés és cselekvés határát, mert ez a 200-300 lelkes közösség általában még mindig megszül annyi gyermeket, ami elég ahhoz, hogy egy kics csoportos alapiskola működhessen a faluban. Ennél kisebb magyar lélekszámú település Romániában képtelen fenntartani a tanítót. Holott ilyen helyeken a lelkész és a tanító mellett egyre nagyobb szükség volna már szociális feladatokat ellátó harmadik személyre is. Vagy falvanként, vagy településbokrokban, két-három falut összekapcsolva, munkába kellene állítani egy falugondnokot (diakónust) is.

Tulajdonképpen ki kell mondani, hogy minden szép eredmény ellenére a kisebbségi magyar intézményrendszer nincs felkészülve a nagyváros megszólítására, megkeresésére. Az intézményeink azonos típusú eseményekre lényegében ugyanazt a réteget, ugyanolyan rendezvénytípussal – kiállítások, megnyitók – szólítják meg, és majdnem mindig ugyanazokat. Nem tudjuk, hogy mihez kezdünk a fiatalsággal. Erre alig vannak dinamikus projektek, pedig tudjuk, a mai fiatalságot anyanyelvi közösségben kell integrálni, nyelvi, közösségi életményt nyújtani, mert ez a mozgás és léttér lesz számára a szocializációs, integrációs, művelődés, értékfogyasztó és párválasztási tér is.

Egyházi stratégiák

Kiemelt helyen kell beszélni a szórványbizalmat legnagyobb területi kiterjedésű és az egyik legjelentősebb hajtóerőként, a lokalitást és regionalitást egyaránt felvállaló, a kisközösségekben szolgáló, szórványgondozó magyar történelmi egyházak szakrális szórványmissziójáról. Erdélyben valamennyi történelmi egyház igyekszik kiemelten támogatni, segíteni a szórványokban szolgáló egyházakat, lelképásztorokat mind a maradékfalvakban, mind pedig a nagyvárosokban. A missziói egyházak, körlelkésziségek alapításával önálló magyar gyülekezetszolgálati területek és munkakörök születtek Erdélyben és a Kárpátokon kívül területeken. A református egyháznak Bukarest két gyülekezete mellett Bákóban, Galacon, Ramnicu Valcean, Plojesten tevékenykednek lelkészei, kiknek munkája egyedülálló magyar misszió is. Ők ezen a területen a gyülekezetépítéssel, az anyanyelvű istentisztelekkel nyelvi missziót is teljesítenek. A legtöbb helyen az egyházak köré szerveződik az anyanyelvű otthonteremtés, hisz a jelentős számú gyülekezeti otthon építésével a közösségi alkalmak helyiségei és lehetőségei megteremtődtek az ifjúsággal való foglalkozásra, a nevelő -oktató tevékenységekre. A gyülekezeti otthonok valódi nyelvi otthon nyújtanak az együttéléshez, közös ünnepléshez.

A gondok orvoslásában nagyon komoly feladat hárul tehát az egyházra. Ez az ősi intézmény ma már nem maradt meg a szakrális szolgálat hagyományos szószéki keretei között, a belső gyülekezetszervezésnél. Jelképes értelemben is *lejtött a szószékről*, kinyitotta a templomajtót, kiment az emberek közé, és közösségsszolgálatot hívogat a templom fele. A szakralitás, a templomon belüli szolgálatok mellett szeretetmunkájával és *anyanyelvi szolgáltatásaival* nyelvi otthon nyújt híveinek és a magyarságnak. Mindezt persze a templomi szolgálat mellett, és nem helyettük, pótcselekvésként. Az egyházak egyre jobban felismerik ezt, a közösségek *másfajta megkeresését*, megszólítását, a templomon kívüli szolgálati kötelezettséget is. Ennek igen kiterjedt feladatterületei vannak, és ezt a munkát el is várják tőlük. Oda kell hajolni, ahol a legna-

gyobbak a gondok. A gyermekektől az öregekig, az oktatástól a művelődésig, az érdekvédelmi küzdelemtől esetenként a politikai plakátragasztásig. Kórházakat, öregotthonokat kell építeni, beteggondozókat kell kialakítani, árvaházakat, diákotthonokat kell létesíteni, ahol a közösség tagja megértő választ kap gondjaira is, áthatja a magyar szó simogató melege, az együvé tartozás biztonsága.

A bevezetőben is jeleztem, hogy már a népesség arányai-ból eredően is, szórványterületeken a legnagyobb gondok nem is a kisfalvakon, hanem a 20% alatti magyarságú erdélyi nagyvárosokban vannak, és ott is különösen az elszigetelt nagy lakótelepeken. Mert az éltető közösségtől való leszakadás mindenütt végzetes, de a nagyvárosok *blokknegyedeiben* sokszorosan az. Itt a legfontosabb cél az *anyanyelvi közösségteremtés*. Halaszthatatlan feladat tehát a városi lakótelepek népességének tervszerű fellátogatása, megszólítása. Itt a területi, lakókerületi RMDSZ- szervezetek klubszerű, szabadidő-programos otthonteremtése mellett az egyházak gyülekezeti otthonainak legnagyobb részében multifunkcionális közösségi munka folyik. Az istentiszteletek áhítata, a gyűlések, előadások mellett végtelen a *közösségi szolgálat* és az anyanyelvi közösségekben történő *szolgáltatás* ötlettára. Magányosok és idősek klubja mintájára rendszeres gyülekezési, találkozási alkalmakra van lehetőség, de itt találkozhat, ismerkedhet a fiatalság, közösen művelődnek, játszhatnak, szórakozhatnak. Itt ülnek névnapot, tartanak közös szilvesztert, és ami igen jelentős eredmény: itt életre szóló barátságok, házasságok kötődnek. Van itt játék, cserebere, tombolás ünnep, énekkar, dalkör, farsangi multság, szavalóverseny, gyógyszertár, gyermekmegőrző és egyházi-gyülekezeti óvoda, házi beteggondozás, árva, utcagyermek misszió, a hátrányos helyzetűekre és nagycsaládokra való odafigyelés, a párválasztási tanácsadástól a munkahelykeresésig egyaránt.

A mai szomorú helyzetben tehát, különösen nagyvárosban, az egyháznak át kell vennie a baráti közösségek megteremtésének a feladatát is. Közös születés- és névnapok, szilveszterek, ünneplések rendezését, közös kirándulások és más együttléti formák szervezését. Annál is inkább, mert nyilvánvaló, hogy a fiatal számára az a közösség lesz a párválasztási tér, amelyben tanul, otthon van és szabadidejét töltötte. Ha ez a nyelvi környezet más, mint az övé, nő a vegyes házasságok veszélye. Mit tett tehát az egyház? Felszedte a gyerekeket, fiatalokat az utcáról, a magányosokat lakásaikból, kiemelte őket a vegyes nyelvi környezetből és megteremtette számukra a baráti és otthoni környezet teljes anyanyelvi intimitását.

A 150 lélek alá fogyott közösségtörödékek számára az egyház által nyújtott intézményrendszer maradt az egyetlen anyanyelvi közösségi élmény. Ezért tartottuk azt is fontosnak, hogy elkészüljön a *lelkészcsalád-életpálya programja*, mely az egyházi feladatok mellett kiemelt közösségépítői munkával bízná meg a kistéleplések lelkészcsaládjait, kiemelten támogatva a sajátos szolgálatra való felkészítésüket, kitelepedésüket, munkájukat és ott maradásukat.

3. Tennivalók, feladatok

Szempontok a tennivalókhoz

A tennivalók kijelölésében újra számot kell vetni a helyzettel, mert csak így látszanak a cselekvés kiútjai. A szórvány- és átmeneti régiós magyarság esetében számolni kell az erőteljes *közösségszugorodásokkal*, az egyetemes magyar értékektől és

a nagyobb anyanyelvi régióktól történő teljes izolációval. Ezért cselekvési tervek számbavételéhez néhány alapkérdést, irányt és folyamatot is szem előtt kell tartani.

A kisebbségi életműködés legveszélyesebb mozgásiránya, az integrációs, *asszimilációs* vonulat, mely szórvány szempontból mindenképpen a legáltalánosabb és legszomorúbb. Ennek mentén soha nem látott méreteket öltött a vegyes házasság, az értékek átvétele, a többségi intézményfogyasztás és -függés. Erőteljesen kitágultak az etnikumok közötti érintkezési felületek, az egyoldalú hatások, a hihetetlen méretű mobilitással eltűnt az etnikumokat és kultúrákat megkülönböztető, nemrég még látható elválasztó különbségérzet. Szinte hihetetlen, hogy néhány évtized alatt mennyire fellazultak az egymás mellett élő többségi és kisebbségi kultúrák közötti válaszfalak, a kultúrák között milyen mély összeépülések, összerosódások következtek be. Megfogyatkozott a család, az etnikus kisközösség erős *vár* funkciója és az anyanyelvi iskola nevelő, anyanyelvi közösséget teremtő hatása, a homogén család oktató, az egyházak önvédelmi ereje. Az alapvető értékteremtő és információs feladatok már a külső hatások, a média, a fiatalság egymásra ható és egymást nevelő szubkultúrája vette át. A fiatalság már nem a hagyományos csatornákon szerez információt, vesz át értékeket és egyáltalán nem anyanyelvi értékrendet, hanem egymást alakítják, nevelik. Mindez sajnos nem kedvez az értékeket és hagyományt megőrzéssel, a kisebbségi kultúrákban való elzárkózással mint legfontosabb eszközzel védekező kisebbségi életmodellnek.

Örökösen visszatérő kérdés: mit kell és mit lehet a szórványban tenni?

Közöny, érdektelenség

Az erdélyi szélső régiók két területén nagyon nehéz művelődési életet tervezni. A 300 léleknél kisebb lélekszámú falusi közösségekben és a nagyvárosok szélső, lakótelepi régióiban. Hogyan lehet művelődési értékeket leszállítani ezekre a területekre? Mindenek előtt biztosítani kell az értelmiségi háttérrel, a munka személyi feltételeit. A népfőiskolai programokhoz infrastruktúra kell: a programokhoz helyszín, rendező, el látás, utazási költségek. Mozgalomszerűen fel kell biztatni és meg kell szervezni az előadókat és a kiszállásokat, pontos terv szerint sorra lehetne járni próbaképpen a legkönnyebben megközelíthető Kolozsvár–Marosvásárhely közötti területet.

A művelődési élet a kistélepléseken is erősen helyi személy-, lokális értelmiségfüggő. Csak ott történik valami, ahol ráépülhet valakire.

Tudnunk kell azt is, hogy bizonyos kritikus szám alatt nem teremthető meg és tartható fenn szerves anyanyelvi közösségi lét. A közösségszugorodás zuhanásszerűen következik be. Ahol párválasztásra, rokonsági kapcsolatokra, nyelvi rehabilitációra és egyéb identitás-erősítőkre, térteremtésekre nincs mód, ott hűszeptenként megféleződnek, megharmadozódnak a közösségek.

Azzal is számolni kell, hogy a regionális művelődési élet körül is kialakult egyfajta *összefüggő egyensúly*. Nem csak az, hogy a hátrányos régió hátrányos értelmiségit szül, aki visszahat a közösségre, a hátrányos helyzetet növelve, de van abban is törvényszerű, hogy kialakul az a helyzet: ez a közösségnek is jó. A helyi közösségfejlesztő gyakran kerül abba a kényelmetlen helyzetbe, hogy olyat akar, tervez, amit a közösség nem nagyon akar, sebességi üteme már nem bír meg, és az elit

egyedül marad, megkeseredik. Ez a legszomorúbb, amikor a közösségnek már nincs is szüksége az intenzívebb munkára, nincs erre vevőképesség, közösségi igény sem.

Sajnos az ingázó és túlterhelt, máshol meg elkényelmesegett pedagógustársadalom elfáradt, és elhanyagolja népművelői feladatát. Ma divat szidni a falusi, ingázó *kurszás értelmiséget* és elmarasztalni közösségépítő szolgálatának elhanyagolásáért, de tudjuk, hogy a helyzet, a kérdés ennél bonyolultabb. Élet, munka és szolgálati feltételei messze alulmaradnak még a váradalmaknak és elvárásoknak. Nem tanul meg a modern pályázó időkhöz igazodni, felvenni a versenyt a versenyhelyzettel, dinamikussá válni.

Művelődéstervezés, értékek leszállítása

Több területen sikeresen oldódott meg az önazonossághoz tartozó anyanyelvi értékek leszállítása a szórvány régiókba.

Mi is történt Erdélyben szórványtéren? Vannak dicsekedésre is okot adó példák, történetek. Először is tizenhat év alatt egy majdnem egész Erdélyt átfogóan kiterjedt helyi *intézményhálózat* született. Művelődési önszerveződések, egyesületek, színjátszó csoportok, teleházak, szórványbentlakások, gyülekezeti házak, az új időkhöz igazodva dinamizálódott az egyház, multifunkcionális tempomok, ifjúsági otthonok végtelen sora jelzi, hogy a romániai változások után helyi közösségeink kihasználták a megváltozott lehetőségeket. A helyi közösségek nagy része nem várta, hogy neki valaki otthont építsen, hanem a külső, külföldi segítséghez ő maga adta hozzá a saját cselekvő munkás részét. Sikerült terveket is készíteni a hiányterületekről, ahol még hiányoznak a magyar oktatást biztosító otthonok. Ezek egy része állami, más része egyházi, harmadrészt pedig alapítványi. Mindez azonban még nem elég. Ezek az intézmények közösségteremtők, és így az önazonosság megőrzésének kulcsszerepet játszó eszközei.

Az Erdélyben folyó közösségépítő szórványmunka gazdag területeit, széles skáláját, művelődési, egyházi és civil intézményeit alig lehet átfogóan bemutatni.

Erdély nagyvárosaiban, ahol már 20% alá zsugorodott a magyar népesség, az egyház mellett magyar házak, alapítványi otthonok nyújtanak lehetőséget a *nyelvi otthon* megteremtéséhez, az önazonosság megőrzéséhez. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület számtalan fiókszervezete, a helyi RMDSZ területi szervezeti, közösségi házai segítik a helyi önszerveződések. Ma már alig van Erdélyben és a Kárpátokon kívül is olyan szórványterület és olyan régió, ahol ne működne valamilyen civil vagy önkormányzati alapítású művelődési egyesület, többfajta közösségi feladatot is ellátó helyi RMDSZ-szervezet. Külön ki kell emelni a politikai, érdekvédelmi eredményeket is, hisz a politikum minden területen jelen van. Sikernek mondható mindenképpen a magyar lakosságú településeken a kétnyelvű helységnevtáblák elhelyezése, a kétnyelvű feliratok megszületése is, a számtalan helyi RMDSZ-szervezet, szórványvidéken is az önkormányzati, parlamenti képviselők nagy száma, a magyar polgármesterek, tanácsosok küzdelme. Ezek mellé sorakoznak fel a szórványvédelemben is tevékenykedő országos kisebbségi intézményeink: a Pedagógus Szövetség, az Anyanyelvépítők Erdélyi Szövetsége, a Romániai Magyar Gazdák Egyesülete, a Közgazdász Társaság; valamennyien jól körülhatárolható szektorát vállalták fel a szórványgondoknak is.

Mindezek ellenére, sajnos a közművelődési élet tekintetében is szörnnyű állapotok uralkodnak a szórványterületek leg-

többjében. A háromszáz léleknél kisebb magyar közösségű települések nyolcvan-kilencven százalékában évtizedek óta nincs semmiféle anyanyelvi művelődési, közművelődési közösségi tevékenység. Kivéve azt a néhányat, amit az egyház szervez meg. De ott se futja többre, mint néhány különleges alkalom, sajnos sematikus megünneplésre, mint a karácsony, az anyák napja, esetleg március 15., néhány vers, ének.

Ki kell mondani azt is, hogy a művelődési események – elsősorban a városiak – sajnos *elitorientáltak*.

Próbaképpen figyeljük meg Kolozsvár, Marosvásárhely egy heti rendezvényprogramját. Néhány kiállítás megnyitó, szűk réteget, legtöbb esetben ugyanazokat megszólító megemlékezés és ennyi. *Mindenütt múlt vagyunk* – mondta valaki egy rendezvény után csalódottan. Ugyanakkor az is baj, hogy a rendezvény kínálata és a megszólított célrétteg között hatalmas úr tátong, és nincs, aki ezt összekapcsolja. A közművelődéshez, rétegenként megszólítás kell és olyan élő közösség is, amelyben ennek helye van. Ehhez lelki rehabilitálásra, *közösség-karbantartásra* is szükség van. De ki végzi el? Azt sem felejthetjük, hogy a művelődési igényt zsenge gyermekkorban kell a kicsikbe, fiatalokba beoltani, és ezt szülőknél kell kezdeni. Ezt szolgálta hajdanán a falusi színjátszás nemzedéknevelő ereje.

Sajnos igen nagy unalom, közöny telepedett a falusi művelődésélet-szervezésre is, és ennek csak az egyik oka a fiatal-ság hiánya, külföldi munkavállalása. A kisgyermekük előadására sok esetben még a gyermekek szülei sem mennek el, olyan nagy a közöny.

A helyi értelmiség megmentése, organikus intézmények fenntartása

Az első feladat tehát mindenképp az, hogy a szórványban élők fennmaradását szolgáló **organikus intézmények** fenntartásának kérdéseit kell megoldani, de azt is, hogy számukra szórványfeladatokat is kijelöljünk. Leszögeztük a minimumokat. Mindent el kell követni annak érdekében, hogy minden magyar iskolás és fiatal jusson hozzá a korosztályának megfelelő anyanyelvi oktatási forma mellett a művelődési igényekhez is. A szórványgondok orvoslásának szerves részét kell képezze az is, hogy legyen minden 150 léleknél nagyobb magyar lélekszámú településen magyar iskola, állami, egyházi vagy alapítványi keretek között tevékenykedő magyar tanító vagy oktató értelmiségi, lelkes, a fokozott elöregedésben pedig szociális védőhálót biztosító szociális munkás is.

Néhány éve írott elemzésemben már jeleztem, hogy az oktatási intézmény léte az oktatáson jóval messzebb mutat, hisz a *helyi értelmiségi bázis fenntartása*, felerősítése a művelődés, felnőttképzés, közösségi munka feltétele is. Az anyanyelvi oktatás hatása tehát túlmutat magán az oktatáson: benne van a nevelés, népművelés teljes kérdésköre, az értelmiségi háttér biztosítása, a közösség teljes belső közérzetének alakítása és maga a fiatal-ság. Mert a fiatal nyelvi, közösségi készségeit, személyiségének elemeit döntően azokból az ismeretekből és élményekből rakosgatja össze, amelyeket az iskolai környezetből magához vett. Ahol elhal az oktatás, ahol már lelkes sem jut egy közösségnek, ott leépül a művelődési, közösségi élet minden formája is, és végzetes lesz a közösségtörődék halódása, vegetálása.

Tömb - szórvány közös művelődési események szervezése

Meg kell oldani a *színjátszás* falujáró missziójának válságát. Ennek több vetülete is van.

Az egyik a települési színjátszás felélesztése és rendszerré tétele. Még a nagyobb településeken is elhalt a falusi színjátszás, elmaradoztak a műsoros esték, színdarabos szilveszterek, farsangi multságok, falunapok.

Itt vannak a hosszú téli esték, a karácsonyi ünnepekör, farsang, amikor minden kistelepülésen is lehetne népfőiskolai jelleggel előadás-sorozatokat szervezni. Ez a mozgalom is alig éri el a nagy és közepes nagyságú településeket.

A másik a tömb és szórvány kapcsolata kiszállásokkal. A tömbvidék településeinek, műkedvelő színjátszóinak, ifjúságának, gyülekezeti és közösségi énekkarainak szórványjárása is hatalmas misszió. De amolyan *szórvány terápia* is lenne azok számára is, akik tömbben élnek. Mások *nálunknál nagyobb* gondján keresztül hihetetlen hatással lehet nevelni, összekovácsolni egy – sokszor értelmetlen és kicsinyes belső harcokba bonyolódó – tömb közösséget.

A harmadik, hogy minden intézmény, szervezet, színház vállaljon a vidéki művelődésszervezésből egy keveset. Ugyanezt az anyanyelvi missziót az erdélyi magyar hivatásos színházaknak is sokkal szélesebb területeken kellene végezniük. Hét hivatásos erdélyi magyar színház, három hivatásos néptánc-együttes dalos, táncos szórványjárására, különösen az egészen összezsugorodott közösségek irányába alig van támogatás és sajnos belső akarat is alig. Ki megy ki ma egy száz, százötven lelkes, vagy ennél kisebb közösség templomába, gyülekezeti otthonába vagy kultúrotthonába előadást tartani néhány léleknek - önerőből? A nagyváradi Kiss Színházon kívül alig valaki! Pedig minden színház a kevésbé foglalkoztatott színészeivel igazi népszolgálati missziót végző népszínházi kiscsoportokat is alakíthatna. Nem is beszélve a nagy költők, évfordulók köré rendeződő versmondó falujárás régi színészi, népművelő hagyományairól. A magyar millennium, a kereszténység kétezres éves évfordulóinak ünnepe és az idei 56-os megemlékezések nagyobb része is azok bevonása nélkül telt, telik el, akik első tanúi, áldozatai voltak a fennmaradás több évszázados küzdelmeinek. A nagyváradi Kiss Stúdió az erdélyi peremvidékeken tervszerűen végzi ilyen példás szórványmissziót.

Soha nem volt olyan fontos a hátrányos régiókba való kiutazás, a vidéki *reményterápia* szolgálata, mint napjainkban. Sokszor elgondolom, hogy ha minden jelentős közéleti, *nagy referencia értékű* hazai és anyaországi személyiség évente csak egy reményteremtő szórványkörutat vállalna, előadással, az emberekkel való beszélgetéssel, most minden bizonyosan tartanánk itt. Pontosan ki lehetne dolgozni egy-egy testre és régiókra szabott évi program- és körútervet, ahol a találkozások, beszélgetések rendjén előkerülnének a közösség nagy gondjaira való válaszadások: a gazdaság, az uniós gondok, földművelés, pályázati tanácsadás, regionális felzárkózás, évfordulók, nagyjainkra való emlékezés. Van jónéhány olyan nagy és mindenki által ismert személyiségünk, akinek szava élet, biztatás és remény a szórványokban. Akivel találkozni hatalmas identitást erősítő hatalom, akivel találkozva feltápszodik az értékei védelmébe belesorvadt közösség, helyi közösségépítő vezető, elfáradó megszállott cselekvő. Mi pontosan felmérhettük ennek a jelentőségét és hatását, mert lassan egy évtizede járjuk a szórványvidéket, kistelepüléseket Kányádi Sándorral, Fodor Sándorral, és hihetetlen ébresztő élmény ez gyermekeknek, felnőtteknek egyaránt. Sajnos kb. ötven személyiségnek kellene évi rendszerességgel ilyen körutat vállalnia, és Kolozsvárról, Marosvásárhelyről, Nagyvárad-

ról, Szatmárról, a székely városokból átfogható lenne a teljes erdélyi szórványrégió is. Sajnos itt sem született igazi mozgalom, nem történt alapvető cselekvő áttörés.

Testvérkapcsolatok

Tömb és szórvány testvérkapcsolata

Ma egyre többet beszélünk a Székelyföld, az anyaország, általában a tömb sajátos szórványküldetéséről is. Sajnos nem sok konkrét eredménnyel. Minél többet járom az erdélyi szórványvilágot, annál inkább erősödik meg bennem a bizonyosság, hogy *Erdélyben, a szórványban nem lehet a belső tömbök nélkül megmaradást tervezni, de a tömbben sem lehet szórványok nélküli jövőképet kidolgozni*. Sokszorosan érvényes ez a közös művelődéstervezésre is. A Székelyföld világ- és jövőképében nincs elhelyezve még az innen *elszármazottak* identitásjavítása, a *visszavárás, hazahívás és visszafogadás* stratégiája sem.

A tömbvidékek önkormányzata, művelődési, egyházi élete, vállalkozói rétege szomszédságilag, területileg is belterjes. Minden az: a művelődés, oktatás, egyház, színjátszás, népfőiskola, falutalálkozók, testvérkapcsolatok ezt a belterjes *székely üvegházhatást* szenvedik.

Másfél évtizede küzdök azért is, hogy Erdélyben a külföldi testvérkapcsolatokon belül épüljön ki végre a *belső* is. Az utóbbi másfél évtizedben valamennyi nagyobb erdélyi településnek van már nyugati és magyarországi, újabban, Istennek hála, a trianoni elszakított területek településeivel kötött testvérkapcsolata is. Igen fontos lenne, hogy ezek mellett építsük ki a belsőt is a *tömb és szórvány* között. A jelszót egy kalotaszegi presbiter fogalmazta meg: *annyit kaptunk nyugatról, adjunk végre mi is egymásnak idehaza*. E kapcsolatra a helynévrokonság, a nagy szülöttek és több összekapcsoló elv szerint, hatalmas munkával elkészítettem egy testvérhelység-javaslati tervet is. A megvalósulás azonban sajnos még várat magára.

Tervet készítettem arra is, hogy minden évben válasszunk ki egy szórványrégiót, amelyre abban az évben jobban odafigyelünk, több erőt, munkát és egy kicsit több pénzt összpontosítunk. Az *év megyéje* mozgalom keretében az lenne a cél, hogy abban az évben tereljük arra és erősítsük fel az oda irányuló figyelmet, a művelődési programokat, rendezvényeket, a sajtó, az egyházi élet figyelmét. Sajnos ez is sok energiát és munkaidőt igényel, amivel nem rendelkezünk.

A szórványnagyokra odafigyelni!

Évtizedek óta figyelem az egyetemes magyarság szórványban született és oda mélyen kötődő nagyjait, a legnagyobbakat: úgy ünnepel, hogy eszébe sem jut, kötelességei volnának a nagyot útra indító *szülőföld mai közössége* iránt. Bartók halálának és születésének évfordulóit nem lehet és nem is volna szabad Nagyszentmiklós és környéke küszködő magyarsága nélkül ünnepelni. A Bolyai család ősi fészken, a Szeben megyei Bólyá-ban ma már néhány tucat katolikus magyar él, helyben lakó lelkész nélkül. Mikor szervezett bármelyik Bethlen Gábor, Bolyai, Bartók nevét viselő iskola, alapítvány, főiskola akár egyetlen kirándulást is a nagy szülöttek szülőföldi gyökereihez?

Nézzük végig a szórványnagyok jegyzékét. Bárki válogathatna területet a kapcsolatépítésre. Mert a kapcsolatépítésben és kapcsolatápolásban bizony nagy hiányosságok vannak.

Érdekes, hogy egy évtizednek kellett eltelnie, amíg magyarországiak Erdély fele irányuló *nemzeti kirándulásaiban, etnoturizmusában* árnyalódott a Székelyföld és Kalotaszeg romantika centrizmusa, a skanzen népiesység, és a látogatási körutakba bekapcsolták végre a szórványrégiók értékeit is. Így került végre a figyelem középpontjába Nagyenyed, Gyulafehérvár, Vajdahunyad, a piski csata színhelye, Déva vára és Bethlen Gábor szülőhelye is, de a mai nagy Wass Albert-kultusz ellenére még mindig kimarad a Mezőség. Hány székelyföldi iskola volt olyan osztálykiránduláson, ahol megnézhetette a nyolc székelyföldi templomban látható cserhalmi ütközet helyszínét, annak ősi helyét Cser-halmon? Hány gyülekezeti kórus, színházi kör járt műsorral, ünnepéllal Fehér, Szeben vagy Hunyad megyében?

Csángó kérdések

Bár kérdéseink szempontjából egészen más rétegét alkotja a magyarságnak, de a testvérkapcsolatok lehetőségei között külön kell a *csángókérdés szórvány - tömb vonatkozásairól* is beszélni. A moldvai magyarság a klasszikus, erdélyi terminológiai hagyományok szerint nem szórvány, hanem asszimiláns népesség. Belső anyaországa lehet-e, lehetne-e más egy háromszázéves magyar eredetű és nyolcvanezer magyarul még tudó moldvai római katolikusnak, mint Csík-, Gyergyó- és Kászonszék és az egész Felső-Háromszék katolikus székelysége? Tizenhat év után szomorúan kell kimondani, hogy ennek a feladatnak sajnos nem tett eleget, erről a küldetéséről a katolikus Székelyföld elfelejtkezett. Néhány lelkes plébános önfeláldozó szolgálatába belefáradt, utána már egy évtizede alig lehet hallani arról, hogy római katolikus gyülekezetek kapcsolatépítő csángó programokat futtatnának a Szentföldön. Az okok egy része közismert: Erdélynek egy másik egyházi tartomány kérdésébe nem lehet beavatkozni. A hivatalos egyháznak nem, de a helyi katolikus közösségnek, lakoságnak, önkormányzatnak minden bizonnyal lehetne. És e helyett a katolikus Székelyföld falvai, egyházai, önkormányzatai gyakorlatilag lemondtak a csángók gondozásáról.

Kapcsolatlehetőség a többség és a másság megismerésére is

A tömb - szórvány testvérkapcsolata a kölcsönös *nyelvtanulást* is segítené. Mert különös ellenkép: a szórványmagyar nem tud megtanulni magyarul, a székely pedig románul. Egy átgondolt cserenyaraltatási program keretében, egyfajta *nyelvturizmussal* segíteni lehetne a székely gyermekeket abban, hogy valamennyire megtanuljanak románul. Itt teljesen jogosan és érthetően a hatalmát fitogtató román fuszulánizmus a nyelvi undort váltja ki a gyarmatosító hangulatot elutasító székely többségből. Bármennyire is groteszk: a székely gyermek a magyarul már csak alig tudó magyartól és környezetétől talán hitesebben, funkcionálisabban tanulhatna románul is. Mert itt, ezekben a szórványrégiókban és a velük való kapcsolatokban megoldást találhatnánk a Székelyföld és ifjúságának egyik nagy gondjára is: a többségi környezet, az állam nyelvének tisztességes szintű elsajátítására.

Az é a régióé, települése lesz a jövő és a demográfiai győzelem is, amelyik meg tudja teremteni önmaga népessége utánpótlását, de amelyik népességi hiányainkat szórványok, árvaházi gyermekek megmentésével, szeretetével is pótolni tudja.

Ehhez pedig a Székelyföld teljes politikai, önkormányzati, egyházi és civil intézmény- és képvisleti rendszerének, elitjének tisztázni kell, hogy felvállalja-e a *belső anyaországot*, egy

magyar nyelvi, kulturális missziói feladatkör küldetését. Vállalja-e az innen kitelepedetteket hazaváró, szórványt befogadó, integráló, innen szétszórtakat hazahívó és ideváró missziót, és tud-e ilyen irányú belső jövőképet kidolgozni? Ehhez pedig ki kell építeni és ápolni kell tömb és szórvány testvérkapcsolatokat, *helyére kell tenni a belső és külső értékeket*, meg kell találni a *konkrét megszólítás módját*, a gyakorlati feladatközpontú tervezést.

Újra ki kell mondani: a szórványkérdés bármilyen megoldását nem lehet a tömb nélkül, a nagyobb tömbgondokat a szórvány nélkül orvosolni. A tömbvidékek és szigetrégiók önzonosságukban még önmaguk belső kiutkereséseiben sem helyezték el a szórványvidéket. Azt hiszem, hogy az elmúlt évtizedek *legnagyobb identitásérülése nem is a szórványt, hanem a tömböket* és az átmeneti régiók nyelv- és közösségszigeteit érte azzal, hogy nem neveltük együttetésre, segítőkészségre, és nem sikerült kialakítani a legkisebb empátiát sem mások sorsa, közös sorsunk iránt. Sajnos hiába várjuk évtizedek óta a székelyföldi önkormányzatok, polgármesterek kérdését: mit segítsünk a szomszédnak? De ebben, persze nem csak a tömbvidékkel van baj. Mi is hibásak vagyunk, azok a felelős személyek, akik nem találtuk meg a tömb megszólításának, a munka leosztásának, a kérdések és gondok, a konkrét tenni-valók „eladásának” *feladatmegoldásokat nyújtó kulcsait*.

4. Gyakorlati ötlettár

A kapcsolatépítés gyakorlati ötlettára

Mit segítsünk? – kérdezik gyakran vállalkozók, az értelmiség, a támogatók, segítőkész emberek százai, és mi sajnos ilyenkor csak általánosságokat válaszolunk. Pedig a segítség és a tett „itt és most”-ságában mindig konkrét.

A kapcsolatépítés gyakorlati ötleteinek tárházában van jó néhány konkrét elképzelés, akarat. Elsősorban néhány elvi alapra, melléje pedig konkrét feladatokra és megoldásokra van szükség, gyakorlati ötletek gyakorlati tárára. Konkrét akció és mozgalmoszerű lebontás kell. Nem sok, hanem néhány világosan és jól megfogalmazott ötlettel csodákat lehetne tenni.

Az első feladat az lenne, hogy osszuk szét magunk között a Székelyföld háttérében elhelyezkedő *peremrégiókat, az itteni feladatokat és munkát*. Többször leírtam, hogy Kolozsvár és Marosvásárhely alig száz km-es átlójában átfogható lenne a teljes Mezőség és Dél-Erdély is. Sepsiszentgyörgy olyan közel van a Barcaság és Szeben, Brassó megye veszélyeztetett régióhoz, hogy nem is kell 50-100 km-nél többet utazni a kapcsolatépítéshez. Ugyanez a helyzet Csík-, Gyergyó-, Kászonszékkel és a Csángófölddel is. Vállaljon minden nagyobb önkormányzat, egyház, iskola egy-egy testvért valahol a közelben.

A *jövőteremtés másik nagy feladata az erdélyi magyar belső mecenatúra megszületése és megszólítása, lelkesítése is*. Legyen az erdélyi magyarság tehetősebb rétegeinek, az önkormányzatoknak, egyháznak annyi erő-, pénz- és lelki tartaléka, hogy mentő erőként lépjen fel a gyermek-, ifjúsági és szociális gondokban. Sürgősen pl. belső *ösztöndíjalapot* kell létrehozunk azoknak a hátrányos szociális, nyelvi helyzetű gyermekeknek és azoknak, akik magyarul alig, vagy egyáltalán nem tanulhatnak. Ehhez már adva van a Nyilas Misi alapítvány dicséretes kezdeményezése, eredménye és jogi kerete is. Magunk teremtsük ezt meg, a magunk erejéből, közadakozásból. Itt volna a cserenyaraltatások régi hagyományának

felélesztése is. Hiszem, hogy van ma Erdélyben néhány ezer olyan magyar orvos, ügyvéd, vállalkozó, parlamenti képviselő, lelkész és egyetemi tanár, aki csekélyke, de rendszeres ösztöndíjat tudna nyújtani egy-egy gyermeknek, hogy az szülőföldjén magyar maradhasson.

Van még jó néhány gyakorlati ötlet is. „Szórványok baráti körei” is alakulhatnának a tömbfalvakban, akik anyagilag és munkával is támogatnának.

Meg lehetne szervezni a **székelyföldi szórványnapokat**, a szórványba elszármazottakat **hazahívó napokat**. Visszavárni egy nagy találkozóra azokat a bukaresti, jászvásári, konstancai és galaci székelyeket, a bányászvidék szilágysági, partiumi családait, akiknek gyermekei lehet, hogy nem tudnak már magyarul, de még megszólíthatók a gyökerek miatt.

Iskolák közötti testvérkapcsolatok is születhetnének. Minden 500 léleknél nagyobb lélekszámú magyar település egyháza, iskolája, pedagógus közössége, önkormányzata két-három évente szórványgyermek számára szervezzen **anyanyelvi gyermektáborokat**. A családok, támogatók és gyermekek egymás közötti kapcsolatában, cserélőutazásokban mindenki nyerne, gazdagodna. Gyermekek a gyerekekkel kerüljön közösségbe.

Össze lehetne szedni családjainkból a megunt, kinőtt gyermekkönyveket, és elvinni veszélyeztetett iskolákba és iskolai könyvtárakban elhelyezni.

Nagyobb településeknek jelképesen **örökbe lehetne fogadni** egy-egy közösség templomát is. Erdély 150 legveszélyeztetettebb közös-ségét – ott, ahol már csak ötvennél kevesebb magyar él, de van egy műérték, veszendő műemlék templom – szétoszthatnánk a nagy falvak, városok között. Népes gyülekezetek tagjainak, mesterembereinek csak egyszer kellene évente kivándorolniuk, kirándulniuk a vállalt vidékre, és helyére tenni a templomon a cserepeket, és nem omolt volna össze 40 magyar műemlék templom Erdélyben. Ugyanitt a település fiataljaival kiránduló **bozót akciókat** lehetne szervezni a romtemplomok kitararítására, seprésére, megőrzésére, felújítására.

A gazdasági kapcsolatok is szélesedhetnének. A peremvidék nem csak piac, de hány belső erdélyi vagy csángó fiataalt lehetett volna dolgoztatni a Székelyföldön, vagy kitelepíteni kisipart Csángóföldre, a Kárpátokon túlra. A Székelyföld a moldvai magyarságnak is tranzitterülete nyugat vagy Magyarországra fele. Ezt is ki lehetett volna használni.

Pénzeket és az önkormányzati akaratot is meg lehetne szervezni azzal, hogy **kiemelten tömbök szórványprogramjaira különítsünk el pénzeket, hirdessünk pályázatokat, várjunk el terveket**. A Communitas Alapítvány szórvány szaktestületében ez a kapcsolatépítési támogatás évek óta kiemelt programként szerepel.

Persze, kérdés, hogy ki lehet mindennek szervező, mozgató országos intézménye. Ki vállalhatja azt, hogy évente, havonta, negyedévente rákérdez egy-egy településre: na, mit csináltak a szórványban? Nehéz, ha erre sincsenek alapok, és ha nem megy magától.

A legfontosabb pedig a kapcsolatteremtés és -ápolás. Itt van pl. a **faluturizmus** is. Szervezzünk településvezetői, gyülekezeti kirándulásokat! Községi, egyházi, ifjúsági dalköreinkkel jöjjünk, és időnként látogassunk meg közösen egy-egy veszélyes régiót is. Ma az egész magyar nyelvterületen hatalmas Wass Albert-kultusz van, de ebből alig érez valamit az író mezőségi szülőföldje. Keressük meg a Füzes mentét, Wass Albert szülőföldjét! Hajtsunk fejet Szentgotthárdon a lerombolt,

széthordott kastély helyén, álljunk szóba Szakács Danival, az utolsó szentgotthárdi magyarral, vagy az utolsó pulyoni, szentegyházi, légeni, cegei, katonai magyarokkal, akik közül nem is kevesen még emlékeznek Albi grófra, Barcsay Jenőre! Álljunk meg egy pillanatra Pustakamaráson a Sütő András szülőháza és Kemény Zsigmond sírja előtt! Nem csak szomorúbban és megrendülve, de bizonyára meg-gondolkozva is térünk majd haza: alázatos főhajtással a közös múlt, olykor a befejezett múlt és a magunk jövője és feladatai előtt. Ott láthatjuk meg, hogy hol vannak belső veszélyeink és elvérzéseink. Utána odahaza egy ideig biztosan kevesebbet vitatkoznánk a semmin vagy a kevésbé lényeges dolgainkat felnagyítva.

Konkrét tennivalók:

1. Egy nagyobb stratégia és konszenzus részeként egységes művelődéspolitikai szemlélet kell, mely szerint bizonyos kérdéseket, pl. anyagiak, személyiek, egységesen kell megoldani.
2. Magukat a régiókat és gondokat is egységesen kell megközelíteni.
3. Meg kell oldani a hátrányos térségek értelmiségi bázisának gondjait, meg kell óvni ezt a csoportot.
4. Ki kell jelölni a **közművelődési minimumokat**, amelyeket minden 200 léleknél nagyobb magyarságú településen teljesíteni kell. Ebben helyet kell kapnia évente legalább három kisünnepélynek, legalább egy színháztársulatnak és kiszállás körútnak, magyar bálnak, ifjúsági dalkörnek, népfőiskolai hétnek.
5. Mindehhez **támogatási elvárásminimum** is kell.
6. A tervezésszerű elemeket okosan és bölcsen kell összekapcsolni a mozgalmoszerű elemekkel, pl. rétegek, csoportok, települési önkormányzatok, vállalkozók konkrét megkeresésével, megszólításaival.
7. Külön más elvárásrendszer szerint is kell a törpe és foszlánytelepülésekre tekinteni és tervezni. A művelődéstervezésben a lokális társadalmat régióként és veszélyeztetettség szintje szerint, valamint szakmai rétegenként kell megszólítani.
8. Egészen sajátos művelődéspolitikai tervezésre van szükség a lakótelepi munkához.
9. A központi szervezést, tervezést, a kérdésmenedzselést és a szigorú felügyeletet a legmagasabb szakmai színvonalra kell helyezni.
10. Minden szórványművelődés, -tervezés és elvárás fölé szakmai és felügyeleti szövet kell kiépíteni, mely nem lehet más, mint az EMKE, mely épp ezért jött létre.
11. Az EMKÉ-nek olyan apparátust kell kiépítenie, amely feladatok és régiók szerint tervez, tanácsot ad, elvár és ellenőriz.

Mi itt most csak a cselekvés lehetséges módozatait vázoljuk fel, de tudomásul kell vennünk a tényeket is. Szomorú látni, naponta tapasztalni százados értékeink pusztulását, az asszimilációt, a népesség apadását és az elvándorlást. Tudomásul kell venni azt is, hogy vannak megállíthatatlan folyamatok. Aminthogy olyanok is, amelyeknek tőlünk függ a végkifejlete. A mi feladatunk nem a siránkozás, még kevésbé a sírás, hanem a lehetséges kiutak megkeresése és a **remény szolgálata**. Ebben segítenek a szórványvidéken élő nagyszerű emberek, földművesek és orvosok, tanárok és mesteremberek, parasztpolgárok, akikkel a napi, heti találkozások újabb napokra, hetekre töltenek fel biztatással. Tömbvidéket is átfogó

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

előadásaimon, körútjaimon szinte mindenütt beszámolok munkánkról, élményeinkről, az ott élők gondja mellett a csodálatos emberekről, feladatokról. Ha ők hisznek küzdelmük értelmében, a hely, a szülőföldjük, térségük egy valamilyenfajta jövőjében, küldetésében vagy akár egy nagy történelmi csodában, mi akkor hogyan lehetnénk pesszimisták? Egy anyaföldet csak úgy tudunk berendezni, megvédeni, visszaszerelni, ha visszahelyezzük egyetemes magyar önmagunk értékrendjébe is. Ehhez meg kell látni és becsülni a szórvány történelmi értékeit is.

A közelben és távolban bármilyen jövőkép csakis tömb, anyaország és szórvány kidolgozott kapcsolatában van letéve és elrejtve. Mondjuk ki – a tömbvidék idáig nem teljesítette a Gondviseléstől kapott történelmi ajándékaival, értékei megőrzésével a többlet helyzetéből és történelmi szerencséjéből adódó kötelességét és közösségépítési, művelődési küldetését. Pedig a

tömbhelyzet történelmi és kegyelmi ajándék, és más vidékek iránti hálára, munkára kötelez. Ha egy régió ajándékba kapott egy etnikai többségi arányt, megmaradt értékeket, azzal élnie és szolgálnia kell mások javára is, és ebben ő is gazdagodik. Ezek a területek jogosan várnak el felső tervet, megszólítást, de mi is jogosan várjuk el az igény kifejezését.

Sajnos az is baj, hogy a *székely és erdélyi magyar autonómia törekvéseknek még nincs világos, megnyugtató üzenete a székely területeken kívülre, de sehová sem önmagukon kívül. Az autonómia cselekvési tervét idáig a peremrégiók szorongásainak, sérüléseinek területeire és nyelvére senkinek sem sikerült egyértelműen lefordítani.*

Becsüljük meg hát jobban azt, amit mások már megélték, amit mi máshol már elveszítettünk.

A szórvány a nemzet öregkora – írtam régebben. Aki öregjeit nem becsüli, a jövőt nem érdemli.

